

Familien som ressurs eller hinder? Etterkommerkvinnens deltagelse i arbeid

Marjan Nadim

Forsker II

Institutt for samfunnsforskning

marjan.nadim@samfunnsforskning.no

SAMMENDRAG

Denne artikkelen tar utgangspunkt i de betydelige endringsprosessene som foregår mellom innvandrere og deres voksne barn når det gjelder holdninger og praksiser knyttet til organisering av familielivet. Artikkelen utforsker hvilken rolle foreldregenerasjonen spiller for døtrenes livsprosjekter når døtrene velger så annerledes enn dem selv. Spørsmålet som stilles er på hvilke måter innvandrerforeldre fungerer som en ressurs, eller hinder, for etterkommerkvinnens deltagelse i arbeid. Forskningslitteraturen beskriver familien som et hinder for unge etterkommerkvinnens deltagelse i arbeid fordi familien forvalter kjønnsnormer som vektlegger kvinners rolle i hjemmet fremfor i arbeid. Basert på en kvalitativ studie av hvordan etterkommere med pakistansk bakgrunn organiserer og reflekterer rundt fordelingen av lønns- og omsorgsarbeid, viser artikkelen at foreldregenerasjonen kan representere både en støtte og en barriere for kvinnenens deltagelse i arbeid. Rent normativt fungerer foreldrene til kvinnene i denne studien hovedsakelig som en bremsekloss, men normene fremstår i stor grad som åpne for forhandlinger. Analysen viser at foreldrene også bidrar med andre ressurser enn de normative, og utforsker betydningen av praktisk støtte til barneomsorg og økonomisk støtte. Artikkelen finner at til tross for kontinuerlige forhandlinger med foreldrene, kan kvinnenens arbeidsmarkedsdeltakelse representere en felles tilpasning til en ny kontekst av muligheter.

Nøkkelord

etterkommere, arbeid, utdanning, familie, normer, ressurser

ABSTRACT

This paper examines what role the family plays in a situation where second generation immigrants have life projects that differ substantially from their parents. More specifically, it asks in what ways the family represents a resource or barrier for second-generation women's participation in paid work. The literature presents the immigrant generation as a barrier for young women's participation in paid work because it is seen as representing complementary gender norms that discourage female labour market participation. Drawing on qualitative interviews with second-generation women and their husbands, the paper outlines different ways in which the family both support and hinder women's participation in work. Normatively, the parents primarily function as a barrier, but importantly, the norms appear to be open to negotiation. The analysis further shows that other resources than the normative are important, and explores the significance of two such resources: practical assistance with childcare and economic support. The article argues that although the parents can be critical of the women's prioritisation of work over child care, the women's achievements in the labour market can represent a shared mobility project.

Keywords

second generation, labour market participation, education, family, norms, resources

INNLEDNING

Det pågår store endringsprosesser mellom generasjonene når barna av den store innvandrergruppen fra Pakistan nå begynner å bli voksne. Mens innvanderne fra Pakistan i stor grad har hatt en kjønnskompulerant organisering av familielivet, hvor kvinnene har hatt lav deltagelse i arbeid, tar deres d6tre ofte h6yere utdanning og arbeid utenfor hjemmet (Birkelund, Ekre, Lillehagen og Ugreninov, 2014; Olsen, 2016). Hvilken rolle spiller da foreldregenerasjonen for d6trenes livsprosjekter n6r etterkommerkvinnene¹ velger s6 annerledes enn dem selv?

I forskningslitteraturen er det p6fallende forskjeller i hvordan familiens rolle forst6s, avhengig av om man snakker om unge kvinners utdanning eller deres deltagelse i arbeidsmarkedet. Forskningen p6 barn av innvandrere og utdanning har fremhevet familien som en viktig ressurs for de unges prestasjoner i utdanningssystemet siden de har h6ye (utdannings)ambisjoner p6 barnas – ogs6 d6trenes – vegne (Crozier og Davies, 2006; Leirvik, 2012; Shah, Dwyer og Modood, 2010). Samtidig fremstilles familien ofte som et hinder for unge kvinners deltagelse i arbeid. I denne sammenheng ses familien p6 som forvalter av kulturelt spesifikke kj6nnskompulerante forst6elser og verdier som vektlegger kvinnens rolle som hjemskaper og dermed undergraver eventuelle ambisjoner om deltagelse utenfor hjemmet (Nielsen et al., 2003; Dale et al., 2006). Denne artikkelen vil utforske bruddet som ligger i forst6elsen av familien og foreldrenes rolle n6r vi beveger oss fra utdanning til arbeid som arena.

N6r forskere vurderer foreldrenes og familiens rolle for andregenerasjonskvinners deltagelse i arbeid, legges det som regel p6 vekt betydningen av normer. Sp6rsm6let om

hvordan omsorg for små barn og arbeid utenfor hjemmet bør kombineres, er tett knyttet til folks identiteter som moralske vesener og deres forståelser av hva som er rett å gjøre. Det impliserer forståelser av hva det vil si å være en god mor, hva som er best for barn og hva som utgjør et meningsfullt liv. Dermed har beslutninger om arbeid en klar *moralsk* eller *normativ dimensjon* (jf. Duncan, Edwards, Reynolds og Alldred, 2003; Finch, 1989; Nadim, 2014a). Men analysen av hvorvidt familien fungerer som en ressurs, og i så fall hva slags ressurs, bør ikke begrenses til den normative dimensjonen. *Økonomi* er ett eksempel på en annen relevant ressurs i denne sammenheng. Kjernefamilien er ikke en isolert økonomisk enhet, og den større familien kan på ulike måter sette økonomiske rammebetingelser for det unge parets arbeidsbeslutninger.

Denne artikkelen tar utgangspunkt i de betydelige endringsprosessene som foregår mellom innvandrere- og andregenerasjonen når det gjelder holdninger og praksiser knyttet til organisering av familielivet. På hvilke måter fungerer innvandrerforeldre som en ressurs, eller hinder, for andregenerasjonskvinnens deltagelse i arbeid? Når jeg er opptatt av familiens rolle, er det i denne sammenheng altså primært *foreldrenes* rolle jeg sikter til, og ikke for eksempel storfamilien. Basert på en kvalitativ studie av hvordan etterkommere med pakistansk bakgrunn organiserer og reflekterer rundt fordelingen av lønns- og omsorgsarbeid, utforsker og nyanserer artikkelen en problemstilling det har vært lite oppmerksomhet rundt, og viser at foreldregenerasjonen kan representere både en støtte og en barriere for kvinnens deltagelse i arbeid. Jeg argumenterer for at etter hvert som foreldregenerasjonen er vitne til mulighetene deres døtre har på arbeidsmarkedet, kan deres suksess i arbeidslivet bli innlemmet i foreldrenes mobilitetsprosjekt – på tross av normer og forventninger om at de som småbarnsmødre egentlig burde prioritere omsorgsforpliktelser over deltagelse i arbeid.

KORT OM INNVANDRINGEN FRA PAKISTAN OG ANDREGENERASJONEN MED PAKISTANSK BAKGRUNN

Arbeidsinnvandringen på slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-tallet var den første betydelige innvandringen til Norge fra utenfor Norden, og Pakistan var det største avsenderlandet (Tjelmeland og Brochmann, 2003). Stort sett kom mennene først, mens ektefeller og eventuelle barn kom etter. Selv om de fleste innvandrere fra Pakistan har lav utdanning, tar deres barn ofte utdanning på universitets- og høyskolenivå – faktisk tar de i større grad høyere utdanning enn majoritetsbefolkningen (Egge-Hoveid og Sandnes, 2015: 36). Innvandrere og etterkommere med pakistansk bakgrunn oppgir høy grad av religiositet, og er i all hovedsak muslimer (Elgvin og Tronstad, 2013).

Kvinner innvandret fra Pakistan har hatt lav deltagelse i arbeid, også sammenlignet med andre grupper av innvandrere, og sysselsettingsraten blant kvinnelige innvandrere fra Pakistan ligger rundt 30 prosent (Statistisk sentralbyrå, 2015). Det er en sterk støtte til et mannlig forsørgerideal i denne innvandrergruppen. I en spørreundersøkelse om familie og likestilling, sa 72 prosent av innvandrere fra Pakistan seg enige i at det er mannens hovedansvar å forsørge familien, mot 16 prosent blant respondentene uten innvandringsbakgrunn (Kavli og Nadim, 2009: 91). Innvandrere fra Pakistan er også mer skeptiske til at mødre er i

arbeid enn andre grupper av innvandrere. For eksempel mener 60 prosent av innvandrere med bakgrunn fra Pakistan at mødre med barn under tre år bør være hjemme, mens kun 11 prosent uten innvandringsbakgrunn mener det samme (Kavli og Nadim, 2009: 57). Det er verdt å merke seg at økt botid i Norge har lite å si for holdningene til småbarnsmødres arbeid (Kavli, 2015).

Etterkommerkvinner med pakistansk bakgrunn deltar i arbeidsmarkedet i langt større grad enn deres mødre gjorde, men i noe lavere grad enn majoritetskvinner (Olsen, 2016). De er også langt mer positive til at mødre med små barn kan jobbe enn innvandrergenerasjonen (26 mot 60 prosent som mener mødre med barn under tre år bør være hjemme (Kavli og Nadim, 2009: 57)). Når de får barn, reduserer etterkommerkvinnene sin deltakelse i arbeid, men ikke mer enn majoritetskvinner. Derimot ser det ut til at den negative effekten på kvinners arbeid av å få barn varer noe lenger blant etterkommerne (Brekke og Rogstad, 2011). Likevel er hovedbildet at det, spesielt for kvinner, skjer store endringer mellom generasjonene, og mønsteret med en klar kjønnet fordeling av lønnet og ulønnet arbeid er mye svakere for etterkommerne. I en situasjon hvor det skjer store endringsprosesser på én generasjon, er det betimelig å spørre hvordan det påvirker dynamikken i familien. Støtter foreldrene døtrenes prosjekter selv om de er svært forskjellige fra deres egne?

FAMILIERESSURSER

Forestillingen om at familien er en viktig arena for overføring av «kultur» er sterk i migrasjonsforskningen, i så stor grad at den har blitt kritisert for å overdrive betydningen av kulturell overføring. På den ene siden har familien åpenbart en viktig rolle i å overføre kulturelle forståelser og verdier til barna gjennom den tidlige sosialiseringen. Det er fra familien barn tilegner seg måter å tenke på, disposisjoner for handling og forståelser av verden, og familien er dermed sentral for å (re)produsere kompetanse og kapital (Reay, 2004; Silva, 2005; Vincent og Ball, 2007). På den andre siden mener for eksempel Erel (2010: 645) at det er en tendens i migrasjonsforskningen til å portrettere innvandrerfamilien som en arena hvor en etnisk definert pakke med kulturelle ressurser blir overført uforandret mellom generasjoner, noe hun kaller «ryggsekktilnærming» til kultur. Denne forståelsen av kulturell overføring er spesielt sterk når det gjelder muslimske familier, som forskere har beskrevet som å ha en særlig sterk autoritet og kontroll over barna (se Ijaz og Abbas, 2010: 313; Modood, 2011).

Barn av innvandrere vokser opp i en kontekst som ofte er svært annerledes enn den deres foreldre vokste opp i. De har tilgang på andre kulturelle forståelser av kjønn, familie og arbeid enn de som kommuniseres i familien, og i tillegg har de tilgang til helt andre muligheter enn det foreldrene hadde. Dermed trekker ikke sosialiseringen i og utenfor familien nødvendigvis i samme retning. Normer knyttet til kjønn og familie anses imidlertid gjerne som spesielt motstandsdyktige mot endring fordi de er sentrale for folks identitet (jf. Huschek, de Valk og Liefbroer, 2011; Jacobsen og Gressgård, 2002: 192). Flere peker på at innvandrere kan være spesielt opptatt av å hegne om og videreføre normer og holdninger knyttet til kjønn og familie fordi disse oppleves som spesielt truet i en ny kulturell kontekst med endrede livsbetingelser (for eksempel Das Gupta, 1997; Spierings, 2015).

Likevel viser forskningen på holdninger til likestilling at det skjer til dels store endringer mellom innvandrere og etterkommere, med en klar nedgang i støtte til såkalt tradisjonelle kjønnsroller blant etterkommerne (Heath og Demireva, 2014; Kavli, 2015; Kavli og Nadim, 2009; Spierings, 2015).

Heller enn å behandle kultur som en pakke med normer som overføres fra en generasjon til den neste, understreker jeg i denne artikkelen at kultur er noe som brukes i praksis og som derfor må studeres i konteksten av folks levde liv. Dette er i tråd med Foners (1997: 961) perspektiv på migrantfamilier, som påpeker fruktbarheten i å studere familien som en arena for forhandlinger:

The family is seen as a place where there is a dynamic interplay between structure, culture, and agency – where creative culture-building takes place in the context of external social and economic forces as well as immigrants' premigration cultural frameworks.

Selv om normer knyttet til kjønn og familie kan være spesielt seiglivede og motstandsdyktige mot endring, er det viktig å studere hvordan også disse brukes og forhandles i praksis når familier står overfor konkrete valg, for eksempel om hvordan de skal balansere lønnsarbeid og omsorgsarbeid.

Det sterke fokuset på familien som formidler av kultur gjør at det har vært mindre oppmerksomhet om hvordan familien kan være en kilde til sosial kapital eller andre ressurser enn de normative eller kulturelle. Familien representerer også sosiale bånd eller et nettverk som kan gi individer tilgang på ressurser og støtte, og kan dermed være en kilde til sosial kapital (Portes, 1998). Samtidig er det ikke gitt at alle familienettverk kan mobiliseres for å oppnå slike fordeler. Zontini (2010: 822) konkluderer i sin studie av italienske innvandrerfamilier i Storbritannia med at *omsorg* er den viktigste ressursen familien representerer, både omsorgen som barn gir sine aldrende foreldre, men ikke minst omsorgen foreldregenerasjonen bidrar med for sine barnebarn. I sin innflytelsesrike studie av barn av innvandrere i USA, fremhever Portes og Rumbaut (2001: 62) to andre sett med ressurser innvandrerfamilier kan ha for å hjelpe sine barn med å lykkes i sitt nye hjemland: For det første, ressurser som gir tilgang til økonomiske goder og jobbmuligheter, og for det andre, ressurser som forsterker foreldrenes normative kontroll. Foreldre med høy humankapital har bedre kunnskap om muligheter og farer barna møter i storsamfunnet, i tillegg til at de har bedre inntekt, noe som kan gi tilgang på «strategiske goder» som bolig i bedre nabolag, utdanning på privatskole eller turer til hjemlandet for å forsterke familieband. Med foreldres normative kontroll mener Portes og kollegaer ikke overføring av verdier, men foreldres autoritet og familiedisiplin, noe de vektlegger som en positiv ressurs, spesielt for unge som vokser opp i fattige og belastede nabolag. Hvis alternativet utenfor familien er gjengmiljø og kriminalitet, slik det er for mange av familiene Portes og kollegaer har studert, er det positivt å ha foreldre som skjermer barna fra det som foregår ute (Portes, Fernandez-Kelly og Haller, 2009: 1095). De store amerikanske studiene av barn av innvandrere, legger altså vekt på andre familieressurser enn rent kulturelle.

På samme måte som jeg mener kultur må studeres i praksis, vil jeg understreke at det er viktig å studere ikke bare hva slags ressurser familier besitter, men også hvordan ressursene brukes i praksis. Anthias (2007) understreker nettopp at det ikke er gitt at sterke bånd i

familien er en fordel for alle medlemmer. Maktrelasjonene i familien, spesielt langs dimensjonene generasjon og kjønn, kan også bidra til å begrense individers frihet (Anthias, 2007; Portes, 1998).

Denne artikkelen tar for seg på hvilke måter innvandrereldre fungerer som en ressurs eller hinder når det gjelder døtrenes deltagelse i arbeid. Før jeg går over til analysene av egen empiri, vil jeg se nærmere på hvordan foreldrenes og familiens rolle har blitt forstått for andregenerasjon(kvinner)s ambisjoner og deltagelse innenfor forskning på henholdsvis utdanning og arbeid.

PERSPEKTIVER PÅ FAMILIENS ROLLE FOR UTDANNING OG ARBEID

Det er en påfallende forskjell i hvordan familiens rolle forstås for unge kvinners prestasjoner i utdanning og arbeidsmarkedet. Mens familien antas å støtte kvinnenens utdanningsambisjoner, blir den gjerne fremstilt som å ha en negativ effekt på andregenerasjonskvinnens deltagelse i arbeid, fordi det er arenaen hvor kulturelt spesifikke kjønnskomplementære forståelser og verdier blir overført.

Familien og utdanning

Den typiske innvandrerfamilien blir ofte sett på som en ressurs for unge kvinners utdanning fordi den legger stor vekt på utdanning, fordi den har uttalte forventninger og ambisjoner om at barna jobber hardt med skolen, og fordi den har den sosiale kontrollen til å håndheve disse forventningene. Mange forskere refererer til et «innvandrerdrev», altså at innvandrereldre oppmuntrer sine barn til å satse på utdanning for å lykkes i sitt nye hjemland, på tross av at selv ofte har lavt utdanningsnivå (for eksempel Birkelund og Mastekaasa, 2009: 29). Ønsket om sosial mobilitet og større muligheter – både for en selv, men spesielt for ens barn – er en viktig motivasjon for migrasjon. I litteraturen om utdanningsambisjoner og -utfall blant etterkommere av innvandrere fremstilles de unges utdanning som en del av et felles mobilitetsprosjekt i familien, og forskningen viser at barnas utdanning kan gi status til hele familien (Crozier og Davies, 2006; Dale, Shaheen, Kalra og Fieldhouse, 2002; Heath, Rothon og Kilpi, 2008; Leirvik, 2012; Moldenhawer, 2005; Rytter, 2011; Shah, Dwyer og Modood, 2010; Thapar-Bjorkert og Sanghera, 2010). Ambisjonene for sosial mobilitet og utdanning blant innvandrere blir sett på som så sterke at noen forskere snakker om «etnisk kapital» (Modood, 2011; Shah et al., 2010). Selv om innvandrereldre ikke nødvendigvis kan overføre kunnskap og ferdigheter som bidrar til barnas suksess i utdanningssystemet, overfører de en form for verdsetting av utdanning, der akademisk suksess prioriteres fremfor andre interesser, på en måte som ikke er like utbredt i den innfødte arbeiderklassen. For at foreldrenes aspirasjoner skal ha en effekt på barna, må de overføres, og Modood (2011) argumenterer for at den sterke autoriteten og makten særlig asiatiske foreldre tradisjonelt sett har over barna sine, sikrer at barna jobber hardt nok til å leve opp til deres ambisjoner.

Mens etnisk kapital og utdanningsdrivet i innvandrerfamilier i all hovedsak har blitt sett på som noe positivt, mener Leirvik (2016) at omkostningene har vært underkommuni-

sert. Hun viser at foreldrenes sterke utdanningsambisjoner kan ha negativ innvirkning på læring og skoleprestasjoner, i tillegg til negative konsekvenser for de unges psykiske helse.

Selv om jenter også omfattes av foreldrenes utdanningsambisjoner, betyr ikke det nødvendigvis at komplementære kjønnsnormer blir utfordret. Tvert om har flere forskere pekt på paradokset i at opprettholdelse av tradisjonelle kjønnsnormer hjemme, med begrensninger i jentenes frihet, kan være en fordel for jenters utdanningsprestasjoner fordi det fører til at de er mye hjemme og kan konsentrere seg om skolearbeid (Farris og de Jong, 2014; Feliciano og Rumbaut, 2005). Likevel advarer Farris og de Jong (2014: 1514) mot å trekke slutningen at «kjønnsk kontroll» automatisk fører til bedre skoleprestasjoner. For eksempel ser noen innvandrede familier på skolen som en potensiell risiko for unge jenter, og er skeptiske til å la døtrene gå på skoler langt unna hjemstedet (Ijaz og Abbas, 2010). Dale et al. (2002) finner at de britisk-pakistanske familiene i deres studie kun støtter døtrenes utdanning så lenge det ikke truer familiens «ære».

I tillegg kan utdanning, sett fra familiens ståsted, bety forskjellige ting for gutter og jenter. Forskning på pakistanske innvandrere i Europa viser at gutter ses på som fremtidige forsørgere, og deres utdanning blir viktig for å sikre en trygg og statusfylt jobb. Jenters utdanning, på den annen side, ses i større grad som noe som bidrar til og vedlikeholder familiens sosiale status og prestisje i deres sosiale miljø (Aarset, 2015; Ijaz og Abbas, 2010). Read og Oselin (2008) beskriver hvordan de arabiske miljøene i USA ser på kvinners utdanning som en kollektiv ressurs for hele familien, og som noe som skal investeres i hjemmet for å sikre god oppdragelse av barna, familiesamhold og opprettholdelse av etnisk og religiøs identitet. Dermed trenger ikke familiens støtte til jenters utdanning å utfordre kjønnskomplementære kjønnsroller, fordi deres utdanning ikke nødvendigvis ikke er ment, fra foreldrenes perspektiv, å brukes i arbeidsmarkedet.

Familien og arbeid

Selv om innvandrerfamiliens autoritet og makt beskrives som positivt for unge jenters utdanningsprestasjoner, ses det sjelden som en ressurs for andregenerasjonskvinnens sysselsetting, fordi familien ikke antas å støtte kvinners deltagelse i arbeid. «Tradisjonelle kjønnsnormer» eller kulturelle forståelser av kjønn og familie trekkes ofte frem som forklaringer på at innvandrer- og etterkommerkvinner har lavere yrkesdeltagelse enn majoritetskvinner, og innvandrerfamilien ses på som forvalter av disse kulturelle forståelsene. For eksempel mener Nielsen et al. (2003: 782) at foreldres holdninger til kvinners rolle ser ut til å være en *hovedforklaring* på forskjellene de finner i arbeidsmarkedsutfallene til andregenerasjons- og etnisk danske kvinner. Det er svært vanlig at kvantitative studier, slik som Nielsen et al. (2003), faller ned på «kultur» eller kjønnsnormer som forklaring på innvandrer- og andregenerasjonskvinnens tilpasninger til arbeidsmarkedet (for eksempel Heath et al., 2008; Reisel, Lessard-Phillips og Kasinitz, 2012). Problemet er at disse studiene sjelden har datamateriale som egner seg til å studere dette nærmere, og det er få studier som direkte undersøker familiens rolle for andregenerasjonskvinnens deltagelse i arbeid.

Portes og kollegaer, som skriver innenfor segmentert assimileringstradisjonen, er opptatt av hvordan familien og den etniske gruppen kan bidra med sosiale og økono-

miske ressurser som hjelper de unges deltagelse i arbeid (Portes et al., 2009; Portes og Zhou, 1993). De vektlegger da ressurser som for eksempel støtte, kunnskap om hvordan det er strategisk å navigere i storsamfunnet og tilgang til jobbmuligheter i etniske økonomiske nisjer i arbeidsmarkedet. Denne teoritradisjonen er lite opptatt av kjønn. Portes og Rumbaut (2001: 64) nevner at det vil være forskjell på hvordan gutter og jenter oppdras, og at foreldre generelt har mer kontroll over jentene. Videre viser de at utfallene for etterkommerne er kjønnete, men ser ikke nærmere på hvordan familien kan spille ulike roller for gutter og jenters veier inn i arbeid.

Flere av studiene som tar opp temaet direkte, konkluderer med at familien har negativ effekt på andregenerasjonskvinnens deltagelse i arbeid. Parrado og Flippen (2005) finner for eksempel at for meksikanske innvandrerkvinner i USA fører jevnlig kontakt med familiemedlemmer til mindre likestilte kjønnspraksiser. Ifølge forfatterne er dette fordi familiemedlemmer har en tendens til å forsterke «mer tradisjonelle familieverdier» (Parrado og Flippen, 2005: 628). Dale og kollegaer (Dale, Fieldhouse, Shaheen og Kalra, 2002; Dale, Shaheen et al., 2002) har et lignende argument, og de finner at britisk-pakistanske kvinner ofte møter klare forventninger om å prioritere familieforpliktelser fremfor lønnet arbeid. Kvinnene i disse studiene opplever at deres deltagelse i arbeid er en beslutning som må forhandles med ektemannen og svigerforeldrene. I noen tilfeller hindrer familien (foreldre, ektemann, svigerforeldre) kvinnen aktivt i å jobbe utenfor hjemmet med utgangspunkt i deres forståelse av kjønn, «familieære» og normer om kjønnssegregering (Dale, Shaheen et al., 2002). Andre peker på at i tillegg til å representere kjønnsstradisjonelle forventninger, kan familien også medføre tidskrevende forpliktelser og økt arbeidsbyrde i hjemmesfæren, noe som gjør det mer krevende for kvinner å balansere familie- og arbeidsforpliktelser (Kamenou, 2008; Zontini, 2010).

Omsorg for barn er en sentral barriere for kvinners deltagelse i arbeid. Deler av litteraturen om innvandrerkvinner og arbeid legger vekt på at sosiale nettverk, inkludert familie, er viktige for særlig mødres deltagelse i arbeid siden de kan hjelpe til med omsorg for barna (se for eksempel Ho, 2006; Phan, Banerjee, Deacon og Taraky, 2015). Imidlertid handler disse studiene om såkalt profesjonelle migranter, altså kvinner med høy kompetanse som var yrkesaktive før de migrerte. Når det gjelder studier av barn av arbeidsinnvandrere, som utgjør den store gruppen av andregenerasjonen i Europa, er det lite oppmerksomhet mot familien som en potensiell ressurs (men se Zontini, 2010) og desto mer fokus på familien som forvaltere av kjønnsstradisjonelle normer. Dale et al. (2006) peker for eksempel på at det i britisk-pakistanske familier er en sterk norm om at mor bør stå for den daglige omsorgen for barna, mens barnehage ikke oppfattes som et relevant alternativ (se også Aston, Hooker, Page og Willison, 2007). Dermed oppfattes omsorg for barn som uforenelig med deltagelse i arbeid for kvinner, noe som gjør det vanskelig for mødre å jobbe utenfor hjemmet.

Selv om studier av andregenerasjonskvinner og arbeid demonstrerer at det er stor variasjon mellom familier, blir familien hovedsakelig sett på som å representere «tradisjonelle kjønnsnormer» som kan fungere som en barriere for kvinners arbeid (Dale, Fieldhouse et al., 2002; Dale, Shaheen et al., 2002; Parrado og Flippen, 2005).

OM DET EMPIRISKE MATERIALET

Empirien i denne artikkelen er hentet fra en kvalitativ studie av hvordan etterkommerfamilier reflekterer rundt og organiserer arbeid og omsorg for barn. Studien inkluderer 19 dybdeintervjuer, 14 med norskfødte kvinner med foreldre innvandret fra Pakistan, i tillegg til separate intervjuer med fem av deres ektemenn. Dette er småbarnsfamilier med minst ett barn under skolealder, og alle har hatt barna sine i barnehage. I tråd med det som har vært vanlig blant etterkommere med pakistansk bakgrunn (Daugstad, 2008), har rundt halvparten av kvinnene giftet seg med en mann fra Pakistan som siden har kommet til Norge gjennom familieinnvandring, mens resten er gift med en mann med samme bakgrunn som dem selv, altså etterkommer med foreldre innvandret fra Pakistan. Alle deltagerne i studien bor i egne hushold, og bryter dermed med tradisjonen om at kvinnene flytter inn til ektemannens familie.

Utvalget består av kvinner både med og uten høyere utdanning. Alle kvinnene har tilknytning til arbeidslivet. Dette er altså en selektert gruppe som har overkommet eventuelle barrierer mot arbeid. Samtidig varierer det i hvilken grad kvinnene jobber, fra et par timer i uka frilans til fulltidsjobber. Siden de har valgt en annen organisering av familielivet enn det som var vanlig i foreldregenerasjonen, gir materialet en innfallsport til å studere hvilken rolle familien har i endringsprosesser mellom generasjonene. Formålet med analysen er å vise noen empiriske eksempler på hvilken rolle familien kan ha for kvinners deltagelse i arbeid. I denne sammenheng er det forholdet mellom andregenerasjonen og deres foreldre jeg er interessert i, derfor vil jeg benevne innvandregenerasjonen som «foreldregenerasjonen» eller «mødre» og «fedre», og andregenerasjonen som «døtre»/«sønner»/«kvinner»/«menn».

INNVANDRERFORELDRE SOM RESSURS OG HINDER

Kvinnene i denne studien opplever at det varierer i hvilken grad foreldrene støtter deres deltagelse i arbeid. Mens noen forteller om støttende foreldre, har de fleste opplevd at familien i større eller mindre grad har ytret skepsis mot at de jobber. Selv i mitt selekterte utvalg, hvor alle kvinnene faktisk har en form for tilknytning til arbeidsmarkedet, har altså de fleste møtt en viss motstand fra foreldrene sine. Snur man på det, vil det si at foreldrenes skepsis ikke nødvendigvis holder kvinnene tilbake fra å jobbe, selv om noen av kvinnene har en marginal tilknytning til arbeid.

Det er særlig to forhold jeg her vil rette oppmerksomheten mot: For det første fremstår foreldrenes forståelser av kjønn, arbeid og barneomsorg som åpne for forhandlinger, og de møtes gjerne med diskusjon. For det andre gjør de tette familiebandene at foreldrene er en relevant aktør for andregenerasjonsfamiliens arbeidsbeslutninger; de kan både gi og motta praktisk og økonomisk hjelp, noe som har ulike konsekvenser for kvinnenes arbeidstilpasninger.

Forhandling om normer

Foreldrene til kvinnene i denne studien fungerer på mange måter som forvaltere av kjønnskomplementære normer og normer for barneomsorg som er lite kompatible med kvinners deltagelse i arbeid. Kvinnene forteller at særlig mødrene deres uttrykker at de burde prioritere å være (mer) hjemme med barna fremfor å jobbe. Et viktig poeng i denne sammenheng er at det ikke er kvinnenens deltagelse i arbeid i seg selv som fremstår som problematisk, foreldrenes skepsis bunner heller i om arbeid utenfor hjemmet lar seg kombinere med god omsorg for barn.

Iram forteller for eksempel at moren er svært uenig i hennes valg om å sende datteren i barnehage:

Hun [moren] bare: «Herregud, hun er så liten, og du ville ha henne i barnehage. Hvorfor gjorde du det?» Og jeg tenkte liksom: «Det trengs».

Mens foreldregenerasjonen stort sett mener barn har det best hjemme med mor, er kvinnene gjennomgående opptatt av at barna trenger å komme seg ut av hjemmet for å utvikle seg. Barnehagen oppfattes som sunt for barnas utvikling fordi den tilbyr et pedagogisk miljø hvor barna stimuleres, får utvikle seg, og hvor de får sosialisere med andre barn – på en helt annen måte enn hjemme (se Nadim, 2014a). Samtidig varierer det hvor tidlig kvinnene mener barna har godt av å begynne i barnehage, og noen av kvinnene har vært hjemme med barna i lengre perioder da de var små.

Hvorvidt barnehage ses på som et godt alternativ, har direkte implikasjoner for forståelsen av mødres deltagelse i arbeid. En forståelse av barnehage som bra for barn, «frigjør» kvinnen fra det daglige omsorgsansvaret slik at hun kan delta i arbeid uten at det oppleves som å gå på bekostning av barna. De kjønnskomplementære normene foreldrene til kvinnene i denne studien kommuniserer, ser altså først og fremst ut til komme i spill i kombinasjon med forståelser av god barneomsorg.

Foreldrenes og døtrenes ulike syn på barnehage fører i de fleste tilfeller til diskusjoner i familien. Men kvinnene beskriver gjennomgående at de argumenterer *mot* sine foreldre, selv om de også selv til tider kunne ønske at de hadde mer tid med barna sine. I Irams tilfelle er uenigheten omkring barneomsorg eksplisitt. Hun forteller at moren stadig tar opp at hun forsømmer barna ved å ha dem i barnehagen i stedet for å være hjemme med dem:

Før så prøvde jeg [å forklare moren min], men hver gang får jeg den samme klagen. Så nå er jeg liksom, hun sitter og klager, og jeg bare: «Ja, ja, mamma, hun [datteren] klarer seg fint. Hun klarer seg bra.» [...] Den diskusjonen tar vi ganske ofte, men jeg tror det er vane at hun skal prøve å overtale meg hver gang, og jeg har et svar til henne hver gang.

Når moren uttrykker misnøye med Irams valg, argumenterer altså Iram imot. Selv om kvinnene i studien ikke følger foreldrenes forventninger om å prioritere omsorgsarbeid fremfor lønnsarbeid, har det ikke ført til større konflikter eller brudd i familien. Uenighetene ser hovedsakelig ut til å ta form av diskusjoner eller meningsutvekslinger hvor foreldrene aksepterer døtrenes posisjon, selv om de ikke bifaller deres valg. Inntrykket er at det i relasjonen mellom foreldrene og døtrene varierer hvor viktig uenigheten er, og det varierer

også i hvilken grad de opplever ektemannen som støttespiller eller som «motpart» i diskusjonen. Men alle kvinnene utfordrer foreldrenes omsorgsidealer på ett eller annet vis. De avviser at fulltids omsorgsarbeid er det eneste som er forenlig med å være en god mor, og insisterer på at god omsorg kan kombineres med arbeid utenfor hjemmet.

Praktisk og økonomisk støtte

De tette familiebåndene gjør at foreldrene er relevante for det unge parets arbeidsbeslutninger, ikke bare som formidlere av normer, men også som (potensielle) bidragsytere. Mange har brukt mødrene sine til daglig barnepass før barna gikk i barnehage, mens de andre begrunner hvorfor de ikke har hatt denne muligheten. Å få praktisk hjelp til barnepass fremstår som et naturlig og relevant alternativ for kvinnene i studien. Selv om kvinnene diskuterer ektefellens rolle og hvordan han gjør, eller kunne gjort, kombinasjonen av familie og arbeid lettere, fremstår mor og svigermor som enda mer nærliggende buffere i kvinnenes historier. I de tilfellene hvor mødrene har stått for daglig barnepass, har de fungert som en buffer som har bidratt til at kvinnene kunne unngå å måtte sende barna i barnehage «for tidlig», eller for å kunne gå tilbake på jobb selv om de ikke har fått barnehageplass. På denne måten har mødrenes praktiske bistand i noen tilfeller vært det som muliggjorde kvinnenes deltagelse i arbeid, mens det i andre tilfeller har gjort at kvinnene kunne jobbe uten at de følte at det gikk ut over barna. Selv om også disse mødrene kan ytre seg negativt om kvinnenes prioriteringer, fungerer de i praksis som en ressurs for døtrenes arbeidsdeltagelse. At mødrene stepper inn på denne måten, kan ses som et kompromiss mellom døtrenes ambisjoner om arbeid på den ene siden og normer som vektlegger omsorg i hjemmet på den andre. Den praktiske støtten fra foreldrene er ikke begrenset til barnepass. I noen av familiene er foreldrene svært tilstedeværende i hverdagen og bidrar til å løse familielogistikken. Moren til Muna kommer for eksempel med ferdiglaget middag flere ganger i uka, og bidrar jevnlig med å hente i barnehagen.

Mange av kvinnene i studien bor i nærheten av sine foreldre, noe som er en forutsetning for at foreldrene kan stille opp med praktisk støtte i hverdagen. Det er likevel ikke alle som mottar støtte, enten fordi foreldrene ikke er i nærheten, eller fordi de av ulike grunner ikke har mulighet til å bidra. I noen tilfeller begynner foreldrene å bli gamle med dårlig helse, og er heller mottagere enn ytere av praktisk hjelp.

I tillegg til praktisk støtte, kan foreldrene bidra med økonomisk støtte til småbarnsfamilien. Bushra og Bashir har for eksempel mottatt betydelige økonomiske bidrag fra hans foreldre. Bashirs far kjøpte deres forrige leilighet til dem og hjalp dem så de kunne kjøpe huset de nå bor i, som er et stort hus i et område av Oslo som er svært populært blant barnefamilier. Det hender han betaler noen av deres lånevdrag, og hvis de trenger penger, tar de opp private lån hos foreldrene. Paret har fått og lånt betydelige summer av både hans og hennes foreldre. Bushra har tre barn og har vært hjemmeværende i syv år, men jobber frilans hjemmefra noen dager i uka. Hun har høyere utdanning og hadde en relevant jobb da hun fikk det første barnet, og paret beskriver at de ikke opprinnelig planla at hun skulle bli hjemme, men «det bare ble sånn». Foreldrenes økonomiske bidrag har gjort det mulig for Bushra å være hjemme (med en minimal inntekt) uten at de har måttet gå nevneverdig ned i levestandard. Det er uklart hvor mye denne økonomiske støtten har spilt inn

i parets arbeidsbeslutninger, men bidragene har vært av en slik størrelsesorden at de klart har minsket de økonomiske konsekvensene av at Bushra har vært hjemmeværende.

Det er selvsagt ikke alle foreldre som har mulighet til å bidra med denne typen økonomisk støtte. Det er store variasjoner i den økonomiske situasjonen til familiene, og i mange tilfeller er det paret som bidrar økonomisk til familien heller enn motsatt. Det har vært svært vanlig for etterkommere med pakistansk bakgrunn å finne ektefelle i foreldrenes opprinnelsesland. De innvandrede ektemennene i denne studien har ofte økonomiske forpliktelser overfor storfamilien i Pakistan, selv om det varierer i hvilken grad parene prioriterer å sende penger. For noen par setter de økonomiske forpliktelsene de har overfor storfamilien klare føringer for deres arbeidsbeslutninger, også i den grad at det overskygger andre hensyn, som de normative.

Yasmin, for eksempel, er gift med en mann fra Pakistan som ikke har klart å finne jobb i Norge, og hun forsørger ektemannen og barna og sin egen mor, som er minstepensjonist, i tillegg til hans familie i Pakistan. Hun beskriver økonomiske hensyn som svært viktige for hennes arbeidsbeslutninger:

Det med jobben og økonomien har vært veldig viktig. Fordi vi *må* liksom, vi *må* forsørge der nede og vi *må* få det til å gå rundt her.

I Yasmins tilfelle legger de økonomiske forpliktelsene overfor storfamilien klare føringer på hva hun opplever som sine alternativer, og hun beskriver at de økonomiske hensynene veier tyngre enn hennes preferanser. For Yasmin har ikke alternativet først og fremst vært å være hjemmeværende, men å ta høyere utdanning. Familien kan dermed i noen tilfeller representere en økonomisk «byrde» som bidrar til at kvinnes arbeidsbeslutninger preges av økonomisk nødvendighet, kanskje også på tross av normative vurderinger.

DISKUSJON OG KONKLUSJON

Foreldregenerasjonen er en relevant og tilstedeværende aktør for voksne etterkommere etter pakistanske innvandrere og deres organisering av lønnet og ulønnet arbeid i og utenfor familien. De er tydelig til stede i kvinnes fortellinger, som en referanseramme de vurderer sine egne valg opp mot, og som eksplisitte formidlere av verdier og normer. I tillegg kan familien både bidra og motta betydelig støtte av ulik art. Når foreldrenes rolle for andregenerasjonskvinnens deltagelse i arbeid vurderes, er det særlig den normative dimensjonen som blir vektlagt, nemlig at familien forvalter, kommuniserer og opprettholder kjønnsnormer som vektligger kvinners rolle i hjemmet fremfor i arbeid.

Et kvalitativt dypdykk kompliserer og utfordrer imidlertid forestillingen om at familien kun er et hinder for unge andregenerasjonskvinnens deltagelse i arbeid. Rent normativt fungerer riktignok foreldrene til kvinnene i denne studien hovedsakelig som en bremsekloss. Samtidig er det ikke gitt hva slags normer de kommuniserer direkte, og normene ser i stor grad ut til å være åpne for forhandlinger. Foreldrene er ikke først og fremst skeptiske til kvinners deltagelse i arbeid, men til at ansvaret for omsorgen for små barn skal ligge utenfor hjemmet. Omsorgsidealene er sterkt kjønnete – barn har det best hjemme med

mor – og forsterker dermed kjønnsaspektet i synet på kvinners arbeid. Imidlertid opplevde også noen av kvinnene at foreldrene støttet deres arbeidsbeslutninger.

Videre fremstår foreldrenes forventninger, forestillinger og normer som åpne for forhandlinger. Finchs (1989) innflytelsesrike studie av familie, normer og moral viser at folks forståelse av «det rette å gjøre» (*the proper thing to do*) ikke avledes fra abstrakte moralske regler, men de blir forhandlet, utviklet og brukt i spesifikke kontekster og situasjoner (se også Finch og Mason, 1993). Kvinnene i denne studien utfordrer, og noen ganger avviser, foreldrenes forestillinger om kvinners livsprosjekter, moderskap og barneomsorg. Samtidig har noen av kvinnene en marginal tilknytning til arbeidsmarkedet, mens de primært har ansvar for omsorgsarbeidet i hjemmet, i tråd med foreldrenes forventninger. I tillegg er det viktig å presisere at studien har et skjevt utvalg i og med at alle kvinnene faktisk er i arbeid. Kvinner som står helt utenfor arbeid opplever ikke nødvendigvis like mye rom for forhandlinger, og er kanskje mer preget av foreldrenes forventninger og normer.

De empiriske eksemplene jeg har presentert viser at foreldrene kan være en viktig støtte for det unge paret på andre måter enn langs en normativ dimensjon, men støtten kan trekke i ulike retninger for kvinnenes deltagelse i arbeid. På den ene siden har jeg vist eksempler på at foreldrene bidrar med betydelig *praktisk støtte* til barnepass og andre oppgaver i hjemmet, i noen tilfeller i så stor grad at de muliggjør at kvinnene kan jobbe – for eksempel før de har fått barnehageplass eller uten å måtte sende barna i barnehagen før de oppleves som klare. Foreldrene kan også bidra med betydelig *økonomisk støtte*, noe som, i motsetning til den praktiske støtten, kan skape insentiver *mot* arbeid for kvinnen. Økonomiske bidrag fra familien kan fasilitere en kjønnskomplementær organisering hvor mannen får hjelp av familien til å forsørge kone og barn, mens kvinnen primært har ansvar for omsorgsarbeidet. I begge tilfeller fungerer foreldrene som en ressurs for paret, men ikke nødvendigvis på en måte som støtter kvinnens deltagelse i arbeid. Hvorvidt foreldrene representerer en praktisk eller økonomisk ressurs, kan altså trekke i ulike retninger for kvinners arbeidsdeltagelse.

Imidlertid er det ikke alltid foreldrene fungerer som en ressurs, i noen tilfeller kan de forstås mer som en byrde. Familien er ikke bare en leverandør av praktisk bistand, de kan også være på mottakersiden og forvente, kreve eller åpenbart behøve bistand fra det unge paret. Kamenou (2008) hevder for eksempel at innvandrerfamilier representerer særlig tidkrevende forpliktelser for kvinner som øker deres arbeidsbyrde på hjemmefronten, noe som kan gjøre det enda mer krevende å kombinere familieforpliktelser med arbeid. Videre kan familien forvente, kreve eller åpenbart behøve økonomisk bistand. I de empiriske eksemplene over, så vi at forsørgeransvar overfor familie, blant annet i Pakistan, kan utgjøre et viktig insentiv til arbeid for kvinner, også i den grad at det fortrenger alle andre hensyn (se også Nadim, 2014b). Igjen vil familien som en praktisk eller økonomisk byrde kunne trekke i ulike retninger for kvinners deltagelse i arbeid.

Mange familier vil selvsagt veksle mellom å være på giver- og mottakssiden, både når det gjelder praktisk og økonomisk bistand. Et poeng her har vært å fremheve at forståelsen av familiens rolle for kvinners arbeidsdeltagelse må gå ut over det begrensede fokuset på familien som overfører av normer og verdier. I stedet bør man mer bredt spørre hvilke rammebetingelser familien setter for det unge parets forståelser og praksiser knyttet til fordeling av lønns- og omsorgsarbeid. Med andre ord, analysere familien som en kontekst

for parets familie- og arbeidstilpasninger, og spørre i hvilken grad familien representerer sosiale bånd som gir individer tilgang på ressurser, og mengden og kvaliteten av ressursene som kan mobiliseres fra familien for å oppnå fordeler. I denne artikkelen har jeg vist hvordan omsorg og økonomi er ressurser som setter viktige rammebetingelser for kjernefamiliens arbeidsbeslutninger. «Kultur» og normer er altså ikke gode forklaringer alene.

Selv om jeg har forsøkt å fremheve at foreldrenes rolle for kvinners deltagelse i arbeid kan være mangefasettert, fremstår foreldrene til mange av kvinnene i min studie som totalt sett mer av en ressurs for kvinnenes arbeid enn et hinder, om enn i ulik grad og på ulike måter. Det kan henge sammen med at det pakistanske migrasjonsprosjektet i stor grad handlet om å utvide sosioøkonomiske muligheter (Rytter, 2013: 4). På samme måte som andregenerasjonens prestasjoner i utdanningssystemet blir sett på som en del av et felles mobilitetsprosjekt, vil jeg argumentere for at – den noen ganger tvetydige – støtten til kvinnenes arbeid kan forstås som en forlengelse av de samme mobilitetsaspirasjonene. Foreldrene representerer ikke bare tradisjonelle normer. Når barnas mulighetsbetingelser endres, kan foreldrenes forståelser av kvinners livsprosjekter og tilpasninger mellom familie og arbeid endres og vektes på nye måter (jf. Spierings, 2015).

Aarset (2015: 120) finner at foreldrene med pakistansk bakgrunn i hennes studie er stolte av at døtrene tar høyere utdanning og får bra jobber, samtidig som de er engstelige for hvordan utdanningen vil forandre døtrene deres. For kvinnene med høyere utdanning i min studie er arbeid en naturlig forlengelse av utdanningen, selv om foreldrenes støtte og oppmuntring av døtrenes utdanning ikke nødvendigvis ble gitt med tanke på at konsekvensen skulle være at kvinnene kom til å jobbe mens de hadde små barn. Kvinnenes deltagelse i arbeid, selv som småbarnsmødre, kan dermed ses som et eksempel på integrasjon eller assimilering som en «uintendert konsekvens» av andre aspirasjoner (jf. Alba og Nee, 2003: 41).

Dette må imidlertid ses i sammenheng med den norske konteksten som disse familiene lever i. Den britiske forskningen på familier med bakgrunn fra Pakistan finner en mye tydeligere kontinuitet mellom generasjonene og beskriver ikke de samme endringsprosesser (se for eksempel Dale og Ahmed, 2010; Dale, Fieldhouse et al., 2002; Dale et al., 2006). Den norske velferdsstaten gir kvinner helt andre rammebetingelser for å kombinere omsorg for små barn og lønnsarbeid enn de fleste andre land i verden. Dette gjelder spesielt den unike statusen barnehage har i norsk kontekst. På svært kort tid har barnehage blitt et selvsgatt alternativ for små barn, og det er kun et lite mindretall av barn i Norge som ikke benytter seg av dette tilbudet (Kitterød, Nymo og Lyngstad, 2012). Familiene i denne studien har utformet sine tilpasninger mellom lønns- og omsorgsarbeid i en kontekst som på ulike måter støtter opp om, og til en viss grad forutsetter, at også småbarnsmødre skal delta i arbeid. Og i en slik kontekst trenger ikke de store endringene i hvordan innvandrers- og andregenerasjonen organiserer familielivet nødvendigvis å innebære konflikt og svekkelse av familieband. Til tross for kontinuerlige dragkamper og forhandlinger, kan kvinnenes arbeidsmarkedsdeltakelse representere en felles tilpasning til en ny kontekst av muligheter.

OM ARTIKKELEN

Arbeidet med denne artikkelen er finansiert av prosjektet *Pathways to Integration: The Second Generation in Education and Work in Norway* (NFR-prosjektnr.: 247724/H20). Jeg vil takke redaktørene og de to fagfellene for gode og nyttige tilbakemeldinger på tidligere utkast av artikkelen.

NOTER

- 1 Jeg bruker begrepene «etterkommer» og «andregenerasjon» til å referere til barn av innvandrere som har vokst opp i Norge.

REFERANSER

- Alba, R. og Nee, V. (2003). *Remaking the American Mainstream: Assimilation and Contemporary Immigration*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Anthias, F. (2007). Ethnic ties: Social capital and the question of mobilisability. *Sociological Review*, 55(4), 788–805.
- Aston, J., Hooker, H., Page, R. og Willison, R. (2007). *Pakistani and Bangladeshi Women's Attitudes to Work and Family*. Research Report No 458. Department for Work and Pensions, UK.
- Birkelund, G. E., Ekre, V. P., Lillehagen, M. og Ugreninov, E. (2014). Fra utdanning til sysselsetting: En forløpsanalyse av indiske og pakistanske etterkommere i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 55(4), 385–414.
- Birkelund, G. E. og Mastekaasa, A. (2009). Innledning. I G. E. Birkelund og A. Mastekaasa (red.), *Integrert? Innvandrere og barn av innvandrere i utdanning og arbeidsliv*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Brekke, I. og Rogstad, J. (2011). Godt gift? Betydningen av ektefellens landbakgrunn for kvinnelige etterkommeres arbeidsdeltagelse. *Søkelys på arbeidslivet*, 28(1–2), 107–123.
- Crozier, G. og Davies, J. (2006). Family Matters: A Discussion of the Bangladeshi and Pakistani Extended Family and Community in Supporting the Children's Education. *Sociological Review*, 54(4), 678–695.
- Dale, A. og Ahmed, S. (2010). Ethnic differences in women's economic activity: a focus on Pakistani and Bangladeshi women. I J. L. Scott, R. Crompton og C. Lyonette (red.), *Gender Inequalities in the 21st Century: New Barriers and Continuing Constraints*. Cheltenham: Elgar.
- Dale, A., Fieldhouse, E., Shaheen, N. og Kalra, V. (2002). The labour market prospects for Pakistani and Bangladeshi women. *Work, Employment & Society*, 16(1), 5–25.
- Dale, A., Lindley, J. og Dex, S. (2006). A Life-course Perspective on Ethnic Differences in Women's Economic Activity in Britain. *European Sociological Review*, 22(3), 323–337.
- Dale, A., Shaheen, N., Kalra, V. og Fieldhouse, E. (2002). Routes into education and employment for young Pakistani and Bangladeshi women in the UK. *Ethnic and Racial Studies*, 25(6), 942–968.
- Das Gupta, M. (1997). 'What is Indian about you?': A Gendered, Transnational Approach to Ethnicity. *Gender & Society*, 11(5), 572–596.

- Daugstad, G. (2008). *Ekteskap over landegrensene: Ekteskapsmønster og transnasjonale familieetableringar i perioden 1990–2007*. Rapport 2008/41. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Duncan, S., Edwards, R., Reynolds, T. og Alldred, P. (2003). Motherhood, Paid Work, and Parenting: Values and Theories. *Work, Employment & Society*, 17(2), 309–330.
- Egge-Hoveid, K. og Sandnes, T. (2015). *Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i et kjønns- og likestillingsperspektiv: Utdanning, arbeid og samfunnsdeltakelse*. Rapport 2015/26. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Elgvin, O. og Tronstad, K. R. (2013). Nytt land, ny religiøsitet? Religiøsitet og sekularisering blant ikke-vestlige innvandrere i Norge. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 54(01), 63–91.
- Erel, U. (2010). Migrating Cultural Capital: Bourdieu in Migration Studies. *Sociology*, 44(4), 642–660.
- Farris, S. R. og de Jong, S. (2014). Discontinuous intersections: second-generation immigrant girls in transition from school to work. *Ethnic and Racial Studies*, 37(9), 1505–1525.
- Feliciano, C. og Rumbaut, R. G. (2005). Gendered paths: Educational and occupational expectations and outcomes among adult children of immigrants. *Ethnic and Racial Studies*, 28(6), 1087–1118.
- Finch, J. (1989). *Family Obligations and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Finch, J. og Mason, J. (1993). *Negotiating Family Responsibilities*. London: Tavistock/Routledge.
- Foner, N. (1997). The Immigrant Family: Cultural Legacies and Cultural Changes. *International Migration Review*, 31(4), 961–974.
- Heath, A. og Demireva, N. (2014). Has multiculturalism failed in Britain? *Ethnic and Racial Studies*, 37(1), 161–180.
- Heath, A., Rethon, C. og Kilpi, E. (2008). The Second Generation in Western Europe: Education, Unemployment, and Occupational Attainment. *Annual Review of Sociology*, 34(1), 211–235.
- Ho, C. (2006). Migration as Feminisation? Chinese Women's Experiences of Work and Family in Australia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(3), 497–514.
- Huschek, D., de Valk, H. A. G. og Liefbroer, A. C. (2011). Gender-role behavior of second-generation Turks: The role of partner choice, gender ideology and societal context. *Advances in Life Course Research*, 16(4), 164–177.
- Ijaz, A. og Abbas, T. (2010). The impact of inter-generational change on the attitudes of working-class South Asian Muslim parents on the education of their daughters. *Gender and Education*, 22(3), 313–326.
- Jacobsen, C. M. og Gressgård, R. E. (2002). En kvinne er ikke bare en kvinne. Kjønnsproblematikk i et flerkulturelt samfunn. I C. Holst (red.), *Kjønnsrettferdighet: Utfordringer for feministisk politikk*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Kamenou, N. (2008). Reconsidering Work–Life Balance Debates: Challenging Limited Understandings of the 'Life' Component in the Context of Ethnic Minority Women's Experiences. *British Journal of Management*, 19, S99–S109.
- Kavli, H. C. (2015). Adapting to the Dual Earner Family Norm? The Case of Immigrants and Immigrant Descendants in Norway. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(5), 835–856.
- Kavli, H. C. og Nadim, M. (2009). *Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier*. Fafo-rapport 2009: 39. Oslo: Fafo.
- Kitterød, R. H., Nymoene, E. H. og Lyngstad, J. (2012). *Endringer i bruk av barnetilsyn fra 2002 til 2010: Tabellrapport*. Rapport 23/2012. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.

- Leirvik, M. S. (2012). «Å ta kunsthistorie eller statsvitenskap er en luksus ikke alle kan unne seg». Kan utdanningsatferd forstås ut fra ulike kapitalformer i etniske nettverk? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 53(02), 190–216.
- Leirvik, M. S. (2016). «Medaljens bakside»: Omkostninger av etnisk kapital for utdanning. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 57(2), 167–198.
- Modood, T. (2011). Capitals, ethnic identity, and educational qualifications. I R. Alba og M. C. Waters (red.), *The Next Generation: Immigrant Youth in a Comparative Perspective*. New York: New York University Press.
- Moldenhawer, B. (2005). Transnational migrant communities and education strategies among Pakistani youngsters in Denmark. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 31(1), 51–78.
- Nadim, M. (2014a). Reinterpreting the relation between motherhood and paid work: second-generation immigrant women in Norway. *Sociological Review*, 62(3), 494–511.
- Nadim, M. (2014b). Transnational marriages and second-generation women's employment. *Nordic Journal of Migration Research*, 4(3), 99–107.
- Nielsen, H. S., Rosholm, M., Smith, N. og Husted, L. (2003). The school-to-work transition of 2nd generation immigrants in Denmark. *Journal of Population Economics*, 16(4), 755–786.
- Olsen, B. (2016). *Unge med innvandrerbakgrunn i arbeid og utdanning 2014, eksklusive EØS-/EU-innvandrere*. Rapport 2016/09. Oslo/Kongsvinger: Statistisk sentralbyrå.
- Parrado, E. A. og Flippen, C. A. (2005). Migration and Gender among Mexican Women. *American Sociological Review*, 70(4), 606–632.
- Phan, M. B., Banerjee, R., Deacon, L. og Taraky, H. (2015). Family Dynamics and the Integration of Professional Immigrants in Canada. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(13), 2061–2080.
- Portes, A. (1998). Social Capital: Its Origins and Applications in Modern Sociology. *Annual Review of Sociology*, 24, 1–24.
- Portes, A., Fernandez-Kelly, P. og Haller, W. (2009). The Adaptation of the Immigrant Second Generation in America: A Theoretical Overview and Recent Evidence. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 35(7), 1077–1104.
- Portes, A. og Rumbaut, R. G. (2001). *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Portes, A. og Zhou, M. (1993). The New Second Generation: Segmented Assimilation and its Variants. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 530(1), 74–96.
- Read, J. G. og Oselin, S. (2008). Gender and the Education-Employment Paradox in Ethnic and Religious Contexts: The Case of Arab Americans. *American Sociological Review*, 73(2), 296–313.
- Reay, D. (2004). Gendering Bourdieu's concepts of capitals? Emotional capital, women and social class. I L. Adkins og B. Skeggs (red.), *Feminism after Bourdieu* (s. 57–74). Oxford: Blackwell.
- Reisel, L., Lessard-Phillips, L. og Kasinitz, P. (2012). Entering the labor market. I M. Crul og J. Mollenkopf (red.), *The Changing Face of World Cities: Young Adult Children of Immigrants in Europe and the United States*. New York: Russell Sage Foundation.
- Rytter, M. (2011). Money or Education? Improvement Strategies Among Pakistani Families in Denmark. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(2), 197–215.
- Rytter, M. (2013). *Family Upheaval: Generation, Mobility and Relatedness among Pakistani Migrants in Denmark*. New York: Berghahn.

- Shah, B., Dwyer, C. og Modood, T. (2010). Explaining Educational Achievement and Career Aspirations among Young British Pakistanis: Mobilizing 'Ethnic Capital'? *Sociology*, 44(6), 1109–1127.
- Silva, E. B. (2005). Gender, home and family in cultural capital theory. *British Journal of Sociology*, 56(1), 83–103.
- Spierings, N. (2015). Gender Equality Attitudes among Turks in Western Europe and Turkey: The Interrelated Impact of Migration and Parents' Attitudes. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 41(5), 749–771.
- Statistisk sentralbyrå (2015). *Sysselsetting blant innvandrere, registerbasert, 2014, 4. kvartal*. Hentet 01.12.2015, fra <http://ssb.no/arbeid-og-lonn/statistikker/innvregsys/aar/2015-06-18?fane=tabell&sort=nummer&tabell=230326>
- Thapar-Bjorkert, S. og Sanghera, G. (2010). Social capital, educational aspirations and young Pakistani Muslim men and women in Bradford, West Yorkshire. *Sociological Review*, 58(2), 244–264.
- Tjelmeland, H. og Brochmann, G. (2003). *Norsk innvandringshistorie, bind 3: I globaliseringens tid 1940–2000*. Oslo: Pax Forlag.
- Vincent, C. og Ball, S. J. (2007). 'Making Up' the Middle-Class Child: Families, Activities and Class Dispositions. *Sociology*, 41(6), 1061–1077.
- Zontini, E. (2010). Enabling and constraining aspects of social capital in migrant families: Ethnicity, gender and generation. *Ethnic and Racial Studies*, 33(5), 816–831.
- Aarset, M. F. (2015). *Hearts and Roofs. Family, Belonging, and (Un)settledness among Decendants of Immigrants in Norway*. Doktoravhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.